

Pragmatics. – 1985. – No. 9. – P. 10.
УДК 811.521

ЯВИЩЕ ГІПО-ГІПЕРОНІМІЇ В ЯПОНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Аністратенко Л.С., здобувач

кафедри мов та літератур Далекého Сходу та Південно-Східної Азії

Інститут філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

У статті аналізуються родовидові зв'язки однієї з галузевих термінологій – фахової мови японського літературознавства. Досліджуються зовнішні та внутрішні особливості гіпо-гіперонімів японської літературознавчої термінології – способи побудови гіпо-гіперонімів, установлюються типи класифікаційних схем.

Ключові слова: термінологія, японська мова, гіпо-гіперонімія, японське літературознавство.

В статье анализируются родовидовые связи одной из отраслевых терминологий – языка японского литературоведения. Исследуются внешние и внутренние особенности гипогиперонимов японской литературоведческой терминологии – способы построения гипогиперонимов, устанавливаются типы классификационных схем.

Ключевые слова: терминология, японский язык, гипогиперонимия, японское литературоведение.

Anistratenko L.S. THE PHENOMENA OF HYPONYMY AND HYPERNYMY IN THE JAPANESE LITERARY TERMINOLOGY

Author in the article analyzes genus-specific connections of one of the branch terminology – Japanese professional language literature. The study is an analysis features internal and external forms of genus-specific connections Japanese literary terminology: definition of word-building methods hyperons, identifying types of classification schemes.

Key words: terminology, Japanese language, hyponymy and hypernymy, Japanese literary criticism.

Постановка проблеми. Спираючись на аксіоматичне твердження термінологів про системність як базову ознаку термінології [3, с. 78; 5, с. 12; 11, с. 5; 12, с. 38], яка виражається в семантичних зв'язках термінологічних одиниць [4, с. 54–55; 10, с. 121–122], уважаємо за необхідне зупинитися на дослідженні родовидових зв'язків однієї з галузевих термінологій – фахової мови японського письменства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нам відомо, що родовидові зв'язки фахових термінологій ставали об'єктом наукових зацікавлень учених [1; 2; 16]. Дослідження гіперо-гіпонімічних зв'язків японської літературознавчої термінології, за нашими даними, не проводилося.

Постановка завдання. Метою розвідки є аналіз особливостей зовнішньої та внутрішньої форм термінів японської літературознавчої термінології, що перебувають у гіперо-гіпонімічних зв'язках: визначення словотворчих способів побудови гіпонімів, виявлення типів класифікаційних схем.

Джерельною базою дослідження є японські літературознавчі терміни, відібрані нами зі словників [15; 17; 18] і поетичних трактатів [19; 20].

Виклад основного матеріалу дослідження. Під поняттям «гіпонімія» (від гр. *hupo* – під і *ónoma* – ім'я) матимемо на увазі вияв мовної парадигматики, наявність у мовній системі родовидової ієрархії позна-

чень понять, що ґрунтується на відношеннях несумісності як відсутності перетину обсягів цих понять. Гіпонімія передбачає наявність гіпероніма й гіпонімів: перший є родовим позначенням класу об'єктів чи ознак, другі підпорядковуються першому як позначення видів цього класу [14, с. 87]. При цьому зміст видового поняття виявляється ширшим від родового, а обсяг – вузьчий. Звідси значення слів-гіпонімів (видових понять) включає в себе більшу кількість семантичних компонентів, ніж значення слів-гіперонімів (родових понять) [3, с. 59; 8].

Отже, розглянувши вище визначення та функції гіперо-гіпонімічних процесів у термінології, можемо констатувати одноставність думки вчених про важливість родовидових зв'язків у термінологіях. Така важливість зумовлена творенням на основі гіперо-гіпонімічних явищ однієї з головних умов існування термінології – системності.

Нескладно передбачити, що японська літературознавча термінологія, яка є системою, має певну кількість термінів, що перебувають у родовидових зв'язках. На користь існування гіперо-гіпонімічних явищ у досліджуваній термінології можемо додати екстралінгвістичний чинник, а саме відому схильність японців (як творців цієї термінології) до систематизації й упорядкування навколишнього світу, що виявляється в чіткій соціальній ієрархії, у детальному описі одягу персонажів

класичних романів, у чітко вказаному місці дії тих чи інших подій художнього твору тощо¹.

Спираючись на теоретичні праці фахівців [8; 12, с. 28–30], практичні дослідження галузевих терміносистем [6, с. 159–164], а також узявши до уваги власні спостереження над досліджуваною термінологією, вважаємо за можливе класифікувати родовидові зв'язки термінологічних одиниць японського літературознавства за такою схемою:

- прості (лінійні);
- складні (багаторівневі) [6, с. 174–175].

Розглянемо на конкретних прикладах задекларовані види гіперонімів.

Складні (багаторівневі) класифікаційні схеми японської літературознавчої термінології

Насамперед зазначимо підстави виокремлення певної групи термінів у класифікаційну схему. Д.С. Лотте, рекомендуючи вимоги до побудови класифікаційних схем, зазначав: «Для понять одного роду, які стоять на одній класифікаційній сходинці, ознаки, які кладуться за основу побудови їх термінів, мають бути також одного роду; разом із тим і конструкція термінів повинна бути однаковою» [12, с. 29]. Отже, підставою для організації групи термінів у схему є спільна семантична ознака, а також бажаною є тотожна зовнішня форма термінів.

Розглянемо особливості родовидових зв'язків у термінологічному полі «Ші» (詩, *досл.*: «вірш», «поезія»). Термінологічною одиницею, яка максимально повно містить у своїй внутрішній формі ознаки всіх видових понять термінологічного поля «Ші», за нашими спостереженнями, є архілексема «ші» (詩, *досл.*: «вірш», «поезія») – термін, яким від давніх часів позначають поезію різних форм і жанрів). Термін *ші* є родовим поняттям, оскільки містить ознаки всіх видових понять термінологічного поля.

Ознакою, за якою формується перша сходинка класифікаційної схеми архілексеми «ші» (詩), є мова написання вірша. З історії

японської літератури відомо, що вся сукупність японської поезії умовно ділиться на японськомовну та китайськомовну літературу. Видовими лексемами, які конкретизують значення архілексеми «ші» (詩) з погляду мови написання, є *вака* (和歌, *досл.*: «японська поезія») та *канші* (漢詩, *досл.*: «китайська поезія»).

Гіпоніми до термінів *вака* 和歌 та *канші* 漢詩 пропонуємо класифікувати за ознакою жанрової характеристики. Лексемами, які уточнюють значення терміна *вака* за жанрами, є такі: власне *вака* (和歌, *досл.*: «японська пісня») – придворна поезія всіх форм і жанрів, у тому числі *цьока*, *седока*, *танка*, *буссоку-секі-ута* тощо; *ренга* (連歌, *досл.*: «нанизані/зчеплені/з'єднані пісні/вірші, строфи») – жанр японської поезії, оригінальна колективна поема, яка складалася кількома поетами й налічувала 2, 5, 10, 12, 16, 20, 30, 36, 50, 100, а то й більше віршів-*танка*; *хайку* (俳句, *досл.*: «комічні рядки») – жанр пейзажної лірики японської поезії зі строфічною формою 5–7–5; *кіндайші* (近代詩) – загальна назва сучасної японської поезії нових форм, яка поєднала елементи європейської поетики з набутками традиційної японської поетики.

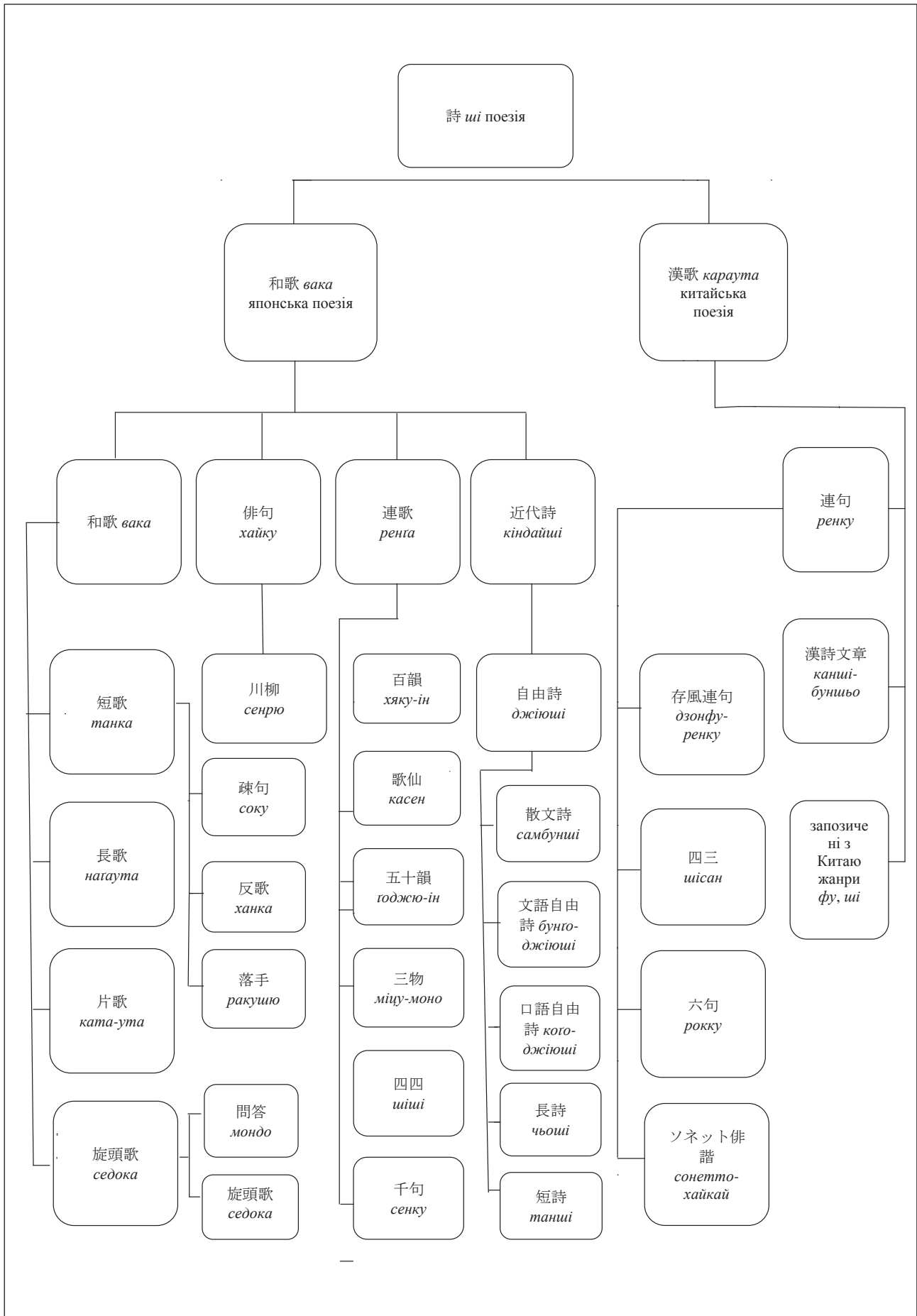
Согіпонім терміна *вака* 和歌 *канші* 漢詩, у свою чергу, є гіперонімом до таких термінологічних одиниць: *канші-буншю* (漢詩文調) – китайський стиль поезії *хайкай*; *ренку* (連句, *досл.*: «зчеплені рядки») – *ренга*, написана японськими поетами китайською мовою; запозичені з Китаю жанри *фу*, *ші* тощо.

Номінанти жанрів японської поезії є гіперонімами до групи видових термінів, класифікованих за спільною ознакою різних строфічних форм. Такі гіпоніми містять спільну ознаку жанру, але різняться за зовнішньою формою вірша.

Термін *вака* 和歌 (як жанр придворної поезії) є родовим поняттям до термінів: *седока* (旋頭歌, *досл.*: «пісня човняра») – давній поетичний жанр, строфічна форма якого будувалася за схемою: 5–7–7–5–7–7 складів у кожному окремому рядку вірша, відповідно; *танка* (短歌, *досл.*: «коротка пісня») – один із провідних жанрів японської класичної поезії (*вака*) зі строфічною формою 5–7–5–7–7–7; *ката-ута* (片歌, *досл.*: «напівпісня») – одна з найдавніших поетичних форм зі строфічною формою 5–7–7 і 5–7–5 складів у кожному стовпчику.

Термінологічна лексема *ренга* 連歌 є гіперонімом до групи термінів на позначення віршів різних строфічних форм, об'єд-

¹ На думку авторитетних учених, здатність до детального структурування ближнього простору, уміння бачити й помічати найменші зміни в ньому виникли в японській ментальності через дві причини: по-перше, високий ступінь осілого способу життя населення природно передбачав інтенсивність освоєння саме ближнього простору разом із високою щільністю населення й порівняно невеликою площею адміністративних одиниць; по-друге, семантика погляду (погляду саме на світ, який знаходиться в просторово-статистичному стані) – ритуально-магічний спосіб дії на світ (або предмет), який згодом став естетичним методом освоєння цього світу [13, с. 17, 77]. О.М. Мещеряков назвав японський феномен пильного погляду на ближній світ «короткозорістю» культури [13].

наних належністю до жанру *ренга*: *тоджюін* (五十韻, *досл.*: «п'ятдесят строф») – *ренга*, яка складається з п'ятдесяти строф-куплетів; *хяку-ін* (百韻, *досл.*: «сто строф») – *ренга*, яка складається зі ста строф; *касен-ренга* (歌仙連歌) – класичний вірш *ренга*, який, на відміну від традиційного 100-строфного вірша-*ренга* (*хякуін-ренга*, *яп.*: 百韻連歌), має у своєму складі 36 строф; *цьокагьо* (四十息, *досл.*: «48 звуків») – *ренга* зі сорока восьми строф; *шічіджю ніко* (七十二候, *досл.*: «72 сезони») – *ренга*, яка складається зі 72 строф; *міцу-моно* (三物, *досл.*: «три речі») – *ренга*, яка має у своєму складі лише три строфи: *хокку*, *маеку*, *дай сан*; *ніджюін* (二十韻, *досл.*: «20 строф») – *ренга* з 20 строф; *йойоші* (世吉) – *ренга*, яка складається із 44 строф; *тан-ренга* (短連歌, *досл.*: «коротка ренга») – *ренга* у строфічній формі *танка* (5–7–5–7–7), де перші три рядки одного автора поєднувалися з двовіршем іншого; *ура-шіро* (裏白, *досл.*: «біла зворотна сторінка») – *ренга*, яка складається із 6–8 строф, що записуються на першій лицьовій сторінці листа, залишаючи вільною зворотну сторінку; *шіші* (四四, *досл.*: «чотири по чотири») – *ренга*, яка складається із 16 строф; *танкако* (短歌こう, *досл.*: «зібрання коротких віршів») – *ренга*, яка складається з 24 строф і записується на двох листах-*орі* (4 сторінки); *сенку* (千句, *досл.*: «тисяча строф») – *ренга*, яка складається з тисячі строф (зазвичай таку велику *ренга* пишуть не під час одного конкурсу, а складають разом із 10 стострофних /*хяку-ін*/ *ренга*, написаних раніше); *ніджюхачі-шюку* (二十八宿, *досл.*: «28 готелів») – *ренга* з 28 строф.

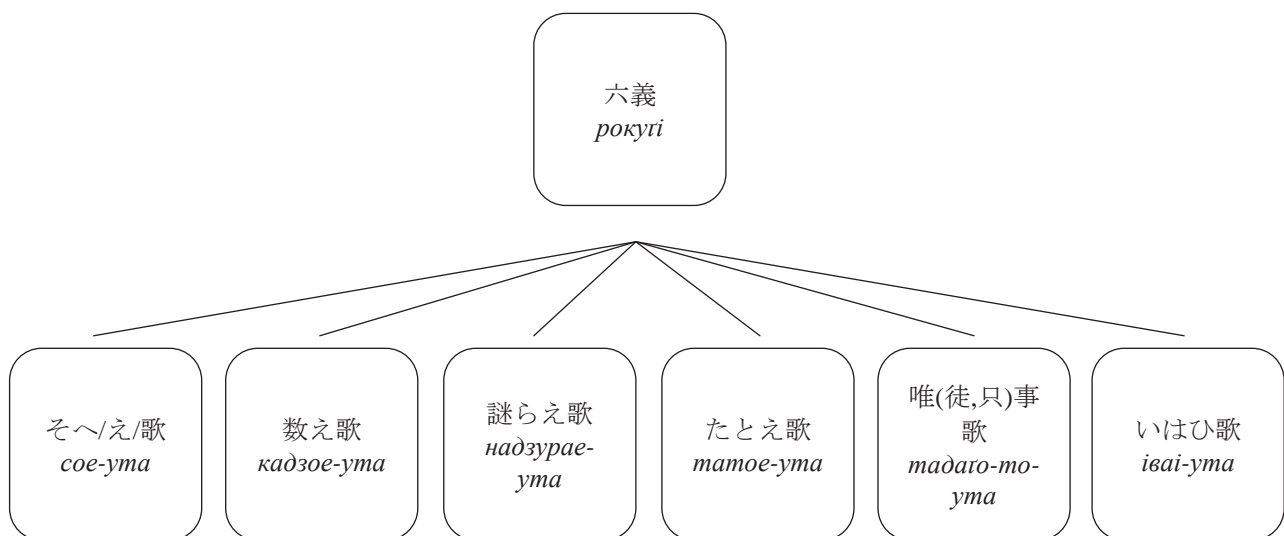
Детальніше родовидові зв'язки термі-

нологічного поля «Ші» (詩, *досл.*: «вірш», «поезія») презентуємо у вигляді бінарного дерева.

Як бачимо, архілексема *ші* 詩 «поезія» є простою односкладовою одиницею *канго*, що підтверджує аксіому лексикологів про вираження гіперонімів простими одиницями [3, с. 59; 14, с. 87]. Інші терміни презентованої класифікаційної схеми є переважно складними лексемами *канго* та в меншій кількості – *ваго* (напр., *міцу-моно* 三物, *нагаута* 長歌). Об'ємні за зовнішньою формою основоскладні одиниці позначають видові поняття (напр., *бунго-джюші* 文語自由詩, *досл.*: «верлібр, написаний класичною літературною мовою»; *дзонфу ренку* 存風連句, *досл.*: «*ренку* живого вітру»). Такі терміни є найбільш віддаленими від головного гіпероніма *ші* 詩 «поезія» і становлять четверту сходинку класифікаційної схеми. Багатокомпонентність і описовий характер зовнішньої форми видових понять, очевидно, є виразником «широкого змісту видового поняття» [3, с. 59; 8]. Причиною складної будови гіпонімів вважаємо також їх порівняно з гіперонімами невеликий час існування. Як зазначають термінологи, розлогі терміни (словосполучення, у нашому прикладі основоскладні одиниці) утворюються й існують переважно на початковому етапі винайдення позначуваного цими термінами поняття, а з часом спрощуються [9, с. 85]. Ключовий корінь *ші* 詩 та його синонім *ута* 歌 є як присутніми, так і відсутніми в термінах класифікаційної схеми.

Прості (лінійні) класифікаційні схеми японської літературознавчої термінології

Проаналізувавши на конкретному при-

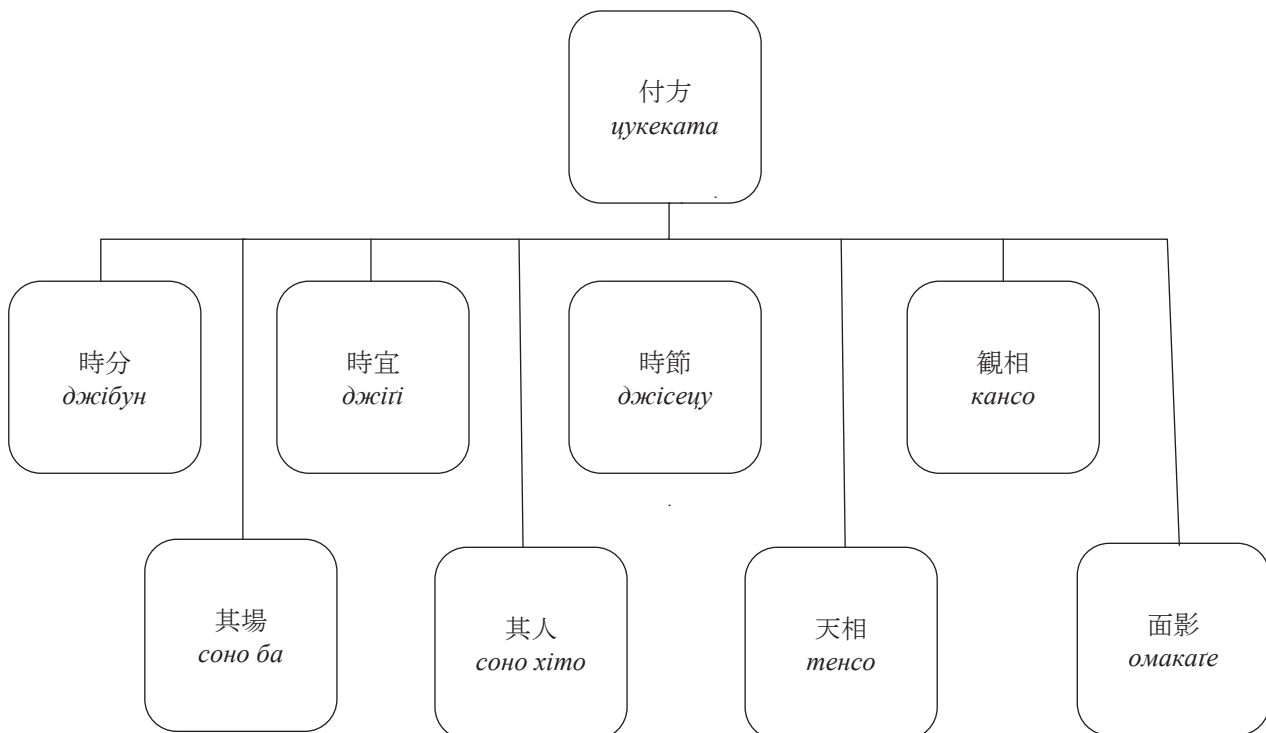
Лінійна класифікація стилів вака Кі-но Цураюкі

кладі явище складної класифікаційної схеми досліджуваної термінології, зупинимося на задекларованому вище різновиді простих (лінійних) класифікаційних схем термінології японського літературознавства. Під поняттям «прості (лінійні) родовидові зв'язки» матимемо на увазі таку схему, яка містить у своєму складі один гіперонім і лише один рівень гіпонімів. Очевидно, що обмеження одним рівнем гіпо-гіперонімичних зв'язків передбачає певну ізольованість лінійної схеми. У японській літературознавчій термінології групами термінів, які мають своєрідну автономію, вважаємо «авторські» класифікації поетичних чи прозових жанрів, їх стилів тощо. Такі класифікації, на нашу думку, можна зарахувати до лінійних родовидових схем. Проаналізуємо кілька прикладів подібних лінійних класифікацій. Насамперед розглянемо авторську класифікацію шести стилів або принципів складання *вака* (*рокугі* 六義), запроваджену Кі-но Цураюкі (X ст.). Гіпонімами гіпероніма *рокугі* 六義 є одиниці на позначення стилів або принципів складання *вака*: *сое-ута* (そへ/え/歌) – пісня-натяк, вірш алегоричного змісту; *кадзое-ута* (数え歌, *досл.*: «пісня-переказ») – вірші описового характеру; *надзурае-ута* (謎らえ歌, *досл.*: «пісня-уподібнення» або ще «пісня-загадка») – різновид *вака*, зміст у яких виражається опосередковано, тобто шляхом

натяків, загадок тощо; *татое-ута* (たとえ歌) – пісня-порівняння, в якій художній образ створюється через алюзію; *тадагато-ута* (唯(徒, 只)事歌, *досл.*: «пісня про звичайні речі») – вірші, зміст яких розкривався без залучення будь-яких художніх засобів, тропів чи образів-символів, а лише за допомогою слів, ужитих у прямому значенні; *івай-ута* (いはひ歌, 祝歌) – пісня-вітання, славослів'я.

Розглянемо інший приклад лінійної схеми родовидових зв'язків – класифікацію восьми стилів поєднання строф *ренга*, запропоновану учнем Мацуо Башьо Шіко Кагамі у праці «Хайкай кокіншю». Гіпоніми цієї схеми групуються за спільною ознакою диференціації того чи іншого стилю на основі порівняння або протиставлення конкретних образів у суміжних строфах. Гіперонімом є пропонуваний Шіко термін *цукеката* (付方, *досл.*: «спосіб поєднання»), який поєднує вісім гіпонімів: *джібун* (時分, *досл.*: «час») – спосіб поєднання строф *ренга*, за яким автор другої строфи (*цукеку*) описував час подій, що відбулися в першій, попередній строфі (*маеку*); *джіі* (時宜, *досл.*: «обставини часу») – поєднання строф *ренга* шляхом натяку в другій строфі на пору року, за якої відбувалися події, описані поетом-попередником у першій строфі; *джісецу* (時節, *досл.*: «пора року») – поєднання строф *ренга* шляхом прямої, неопо-

Лінійна класифікація способів (стилів) поєднання строф *ренга* Шіко Кагамі

середкової вказівки в другій строфі *ренга* на сезон або пору року дії попередньої строфи; *кансо* (觀相, *досл.*: «спостереження») – стиль поєднання строф *ренга*, який полягає в відображенні почуттів людини до пейзажу, зображеного в попередній строфі; *омакате* (面影, *досл.*: «образ») – принцип поєднання строф *ренга*, за яким у другій строфі розкривається один із образів, згаданих у першій строфі; *соно ба* (其場, *досл.*: «це місце») – стиль поєднання строф *ренга*, за яким у другій строфі описується й деталізується географічний об'єкт або місце дії, згадані в першій строфі; *соно хіто* (其人, *досл.*: «ця людина») – стиль поєднання строф *ренга*, за яким у другій строфі описується й деталізується персонаж, згаданий у першій строфі; *тенсо* (天相, *досл.*: «погода») – спосіб поєднання строф *ренга*, який полягає у використанні образів погодних явищ і небесних тіл у нейтральній строфі *нітеку*, що є перехідним містком між двома сусідніми строфами.

Викладемо виявлені лінійні класифікаційні схеми японської літературознавчої термінології графічно.

Як бачимо, на відміну від складних класифікаційних схем, лінійні схеми японської літературознавчої термінології мають у своєму складі гіпероніми складної будови (коренескладні / 六義 *рокугі* / або основоскладні одиниці / 付方 *цукеката*), що свідчить про невисокий ступінь абстрактності родових понять лінійних класифікаційних схем. Терміни на позначення видових понять аналізованих простих схем не утворюють складних синтаксичних одиниць (словосполучень), як у дослідженому вище різновиді складних гіперо-гіпонімічних схем, обмежуючись творенням термінів за допомогою коренескладання (напр., 時宜 *джігі*, 天相 *тенсо*) та основоскладання (напр., たとえ歌 *татое-ута*, 数え歌 *кадзе-ута*). Аналогічність способів будови видових і родових понять лінійних класифікаційних схем японської літературознавчої термінології, очевидно, можна пояснити однорівневою структурою таких схем, а отже, відсутністю умови віддаленості гіперонімів і гіпонімів, яка, як правило, провокує творення складних синтаксичних термінологічних одиниць, притаманних гіпонімам складних класифікаційних схем.

Висновки з проведеного дослідження. Проаналізувавши вище явище гіпо-гіперонімії японської літературознавчої термінології, можемо констатувати наявність як складних класифікаційних схем, так і про-

стих у межах досліджуваної терміносистеми. Досліджені родовидові зв'язки переважно підтверджують теоретичні напрацювання термінологів у галузі гіпо-гіперонімії: у складних класифікаційних схемах гіпероніми є простими однослівними одиницями, що є виразником високого ступеня абстрактності гіперонімів; найбільш віддалені в класифікації від гіпероніма гіпоніми мають складну синтаксичну будову (словосполучення). Простими (лінійними) класифікаційними схемами ми запропонували вважати автономні від традиційного японського літературознавства «авторські» класифікації, запроновані свого часу тим чи іншим японським літератором. На відміну від гіперонімів складних класифікаційних схем, виражених графічно, як правило, одним словом, гіпероніми простих схем мають складнішу двослівну або двоколеневу будову, що свідчить про менший ступінь абстрактності, конкретність змісту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмуківич І.В. Гіперо-гіпонімія в авіації Асмуківич І.В. Гіперо-гіпонімія в авіаційній терміносистемі англійської мови / І.В. Асмуківич // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К., 2011. – № 20. – С. 10–17.
2. Бурсина О.А. Терминология социальной работы: структура, семантика и функционирование (на материале англоязычной литературы для социальных работников) : дисс. ... канд. филол. наук / О.А. Бурсина. – СПб., 2014. – 324 с.
3. Головин Б.Н. Лингвистические основы учения о терминах / Б.Н. Головин, Р.Ю. Кобрин. – М., 1987. – 104 с.
4. Даниленко В.П. Русская терминология: Опыт лингвистического описания / В.П. Даниленко. – М., 1977. – 248 с.
5. Д'яков А.С. Основы терминотворения: Семантические та соціолінгвістичні аспекти / А.С. Д'яков, Т.Р. Кияк, З.Б. Куделько. – К., 2000. – 218 с.
6. Комарницька Т.К. Структурно-семантичні та функціональні особливості сучасної японської юридичної термінології : дис. ... канд. філол. наук / Т.К. Комарницька. – К., 2010. – 247 с.
7. Комарницька Т.К. Сучасна японська літературна мова: теоретичний курс : у 2 т. / Т.К. Комарницька, К.Ю. Комісаров. – К., 2012. – Т. 1. – 2012. – 320 с.
8. Кочерган [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://westudents.com.ua/glavy/9809-gpero-gpronmya-leksichna-konversya.html>.
9. Лейчик В.М. Люди и слова / В.М. Лейчик. – М., 1982. – 176 с.
10. Лейчик В.М. Терминоведение: предмет, методы, структура / В.М. Лейчик. – М., 2007. – 256 с.
11. Лотте Д.С. Некоторые принципиальные вопросы отбора и построения научно-технических терминов / Д.С. Лотте. – М., 1941. – 26 с.
12. Лотте Д.С. Основы построения научно-технической терминологии / Д.С. Лотте. – М., 1961. – 162 с.

13. Мещеряков А.Н. Япония в объятиях пространства и времени / А.Н. Мещеряков. – М., 2010. – 560 с.
14. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава, 2006. – 716 с.
15. Аністратенко Л.С. Словник японських літературознавчих термінів / Л. С. Аністратенко, І. П. Бондаренко. – К., 2012. – 208 с.
16. Халіновська Л.А. Тематичні групи на позначення назв «літальних апаратів» та «повітряних суден» в українській авіалексичі / Л.А. Халіновська // Українська термінологія і сучасність : зб. наук. праць. – К., 2009. – № VIII.
17. 新編文学用語辞典/ 福田陸太郎・村松定孝. 東京, 1987.
18. 新潮日本文学辞典 / 磯田光一. 東京, 1988.
19. 新古今和歌集・日本古典文学全集. 東京, 1989. Vol. 50.
20. 古今和歌集・日本古典文学全集. 東京, 1971. Vol. 7.